

MONIKA AGOPSOWICZ 

FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH W WARSZAWIE

KRZYSZTOF STOPKA 

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie  
Instytut Historii

ANDRZEJ A. ZIĘBA 

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie  
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

## SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI PROJEKTU BADAWCZEGO „POMNIKI DZIEJOWE ORMIAN POLSKICH”

**Abstrakt:** Projekt „Pomniki dziejowe Ormian polskich” finansowany był przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (numer rejestracyjny projektu: 22H 16 0433 84), a realizowany w latach 2017-2025 w Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie. W ramach projektu przeprowadzono rozległe kwerendy źródłowe. Wszystkie pozyskane kopie cyfrowe źródeł – w tym także tych, które nie zostały na razie zakwalifikowane do edycji – weszły do bazy danych źródłowych dla badań nad społecznością Ormian w Polsce, utworzonej w Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie. Baza ta jest dostępna on-line. Przygotowane zostały edycje siedmiu tomów źródeł historycznych w tłumaczeniu na język polski (co było wymogiem konkursu grantowego NPRH), które ukazały się w serii zatytułowanej *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*. Są to: *Zapisy Sądu Duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim* (Kraków 2017); *Jasachy gminy Ormian lwowskich za lata 1598-1638 w języku ormiańsko-kipczackim* (Kraków 2020); *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732* (Kraków 2020); Symeon Lehacy (Simeon Lehacy), *Zapiski podrózne* (Kraków 2022); Stefan Stefanowicz Roszka, *Chronologia, czyli roczniki kościelne* (Kraków 2024-2025); *Nowy Alizsan: źródła do dziejów Ormian polskich od XIII do XVIII wieku w przekładzie na język polski*, części 1 i 2 (Kraków 2025); Minas Bższkianc,

*Podróż do Polski i innych krajów, w których żyją wygnańcy z miasta Ani* (Kraków 2025). W projekcie uczestniczyli: Monika Agopsowicz, Andrzej Gliński, Gevorg Kazaryan (Grecja), Marcin Łukasz Majewski, Hripsime Mamikonyan (Malta), Andrzej Pisowicz, Maksym Potapenko (Ukraina), Tatevik Sargsyan (Armenia), Paweł Siemianowski, Krzysztof Stopka, Edward Tryjarski, Stanisław Ułaszek, Mikołaj Walkowicz, Andrzej A. Zięba.

**Słowa kluczowe:** Ormianie polscy, armenologia, źródłoznawstwo

Projekt „Pomniki dziejowe Ormian polskich” finansowany był przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (numer rejestracyjny projektu: 22H 16 0433 84), a realizowany w latach 2017-2025 w Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie. W trakcie jego realizacji równolegle przeprowadzono rozległe kwerendy źródłowe, które miały na celu zebranie i selekcję dokumentów do tomu zatytułowanego umownie „Nowy Aliszan”, oraz wykonywano zaplanowane zadania edytorskie i translatorskie do wszystkich pozostałych tomów, do których już na wstępie zespół realizujący projekt dysponował podstawą źródłową. Były to: „Zapisy Sądu Duchownego”, „Jasachy”, „Metryka katedry”, „Roszka”, „Bższkianc”, „Lehacy”. Wszystkie zaplanowane zadania (przy każdym z tych siedmiu tomów powtarzały się trzy zadania: „Tłumaczenie/transkrypcja”, „Komentarz”, „Redakcja”) zostały wykonane i zaplanowane edycje zostały przygotowane.

### Kwerendy i tworzenie warsztatu badawczego

Gdy chodzi o pierwszy wątek realizacji projektu, kwerendami zostały objęte archiwa i biblioteki państwowe, kościelne i społeczne. Były to: Arhivele Naționale ale României – Serviciul Județean Brașov (Braszów); Archivio Apostolico Vaticano; Archivio Storico della Sacra Congregazione per l’Evangelizzazione dei Popoli de „Propaganda Fide” w Rzymie; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie; Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu; Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu; Archiwum Archidiecezji Lwowskiej w Krakowie; Archiwum Diecezjalne w Tarnowie; Archiwum Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie; Archiwum Narodowe w Krakowie; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie; Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności (Kraków); Archiwum Państwowe w Przemyślu; Archiwum Państwowe w Gdańsku; Archiwum Państwowe w Opolu; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; Archiwum Prowincji Polskiej Dominikanów w Krakowie; Bayerische Staatsbibliothek w Monachium; Biblioteca Aurelio Saffi di Forlì; Biblioteca Academiei Române w Bukareszcie; Biblioteca Apostolica Vaticana;

Biblioteca del Monastero Mechitarista di San Lazzaro degli Armeni (Wenecja); Biblioteca Națională a României (Bukareszt); Biblioteka Gdańska PAN; Biblioteka Jagiellońska (Kraków); Biblioteka Książąt Czartoryskich (Kraków); Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku; Biblioteka Narodowa w Warszawie; Biblioteka Narodowa Ossolineum we Wrocławiu; Biblioteka Śląska w Katowicach; Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy; Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego; Bibliothèque nationale de France w Paryżu; Центральний державний історичний архів України (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy) w Kijowie; Центральний державний історичний архів України (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy) we Lwowie; Державний Архів Львівської Облaсті (Archiwum Państwowym Województwa Lwowskiego we Lwowie; Державний Архів Чернівецької Облaсті (Archiwum Państwowe Województwa Czerniowieckiego) w Czerniowcach; Державний Архів Вінницької Облaсті (Archiwum Państwowe Województwa Winnickiego) w Winnicy; Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Instytut Rękopisu Narodowej Biblioteki Ukrainy imienia W. I. Werned-s'kohe) w Kijowie; Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի Անուան Մատենադարան (Matenadaran imienia Mesropa Masztoca) w Erywanii; Lietuvos valstybės istorijos archyvas w Wilnie; Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника НАН України (Lwowska Naukowa Biblioteka Narodowa Ukrainy imienia Wasyla Stefanyka) we Lwowie; Львівський історичний музей (Lwowskie Muzeum Historyczne) we Lwowie; Mechitaristenbibliothek zu Wien; Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка (Biblioteka Naukowa Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Iwana Franki) we Lwowie; Österreichisches Staatsarchiv w Wiedniu; Riksarkivet w Sztokholmie; Российская национальная библиотека (Rosyjska Biblioteka Narodowa) w Petersburgu; Российский государственный архив древних актов (Rosyjskie Archiwum Państwowe Akt Dawnych) w Moskwie; Wojewódzka Biblioteka Publiczna imienia Hieronima Łopacińskiego w Lublinie; Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան (Katolikosat Wielkiego Domu Cylicyjskiego) w Antelias pod Bejrutem.

W rezultacie tych kwerend pozyskano kopie cyfrowe oryginalnych rękopisów. Za szczególne osiągnięcie uważamy cztery ekspedycje do klasztorów oo. Mechitarystów w Wiedniu i Wenecji. W obu tych miejscach zidentyfikowane zostały i skopiowane rękopisy wyjątkowo cenne. Zbiór wenecki jest udostępniany niezwykle rzadko, a posiada najstarsze i najcenniejsze źródła do dziejów Ormian polskich, przekazane tam w wieku XIX ze Lwowa, Kamieńca Podolskiego, Jazłowca i Stanisławowa, czyli z miast, w których zamieszkiwały najważniejsze pod względem kulturowym i najliczniejsze wspólnoty ormiańskie w Królestwie Polskim. Przy tej okazji zidentyfikowano także dodatkowe zabytki rękopiśmienne, których przetrwanie i przechowywanie w Wenecji nie było znane badaczom.

Wszystkie pozyskane kopie cyfrowe źródeł – w tym także tych, które nie zostały zakwalifikowane do edycji w przygotowywanej serii – weszły do bazy danych źródłowych dla badań nad społecznością Ormian w Polsce, tworzonej w Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie. Baza ta powstała dla potrzeb projektu, jest dostępna on-line i uporządkowana według następujących kwalifikatorów: lata, które dane źródło obejmuje; miejsce, którego dotyczy; typ źródła (np. akta sądu, akta brackie, księgi metrykalne, dokumenty królewskie, bulle itp.); tytuł, autora, język, liczba kart; archiwum, w którym źródło się znajduje wraz z sygnaturą; miejsce dostępnej kopii cyfrowej (także linki do źródeł on-line); uwagi użytkowników bazy, czyli członków zespołu badawczego. Baza ta może być sortowana według wszystkich wymienionych kategorii, co znakomicie usprawniało pracę zespołu.

## Edycje

Gdy chodzi o drugi wątek realizacji projektu, przygotowane zostały następujące edycje, wszystkie przez zespół krakowskiej oficyny Księgarnia Akademicka, specjalizującej się w tematyce ormiańskiej:

- *Zapisy Sądu Duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim*, w opracowaniu Edwarda Tryjarskiego, tom 1 serii *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, Kraków 2017;
- *Jasachy gminy Ormian lwowskich za lata 1598-1638 w języku ormiańsko-kipczackim*, w opracowaniu Krzysztofa Stopki, tom 2 serii *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, Kraków 2020;
- *Metryka katedry ormiańskiej we Lwowie za lata 1635-1732*, w opracowaniu Krzysztofa Stopki (część kipczacka) i Marcina Łukasza Majewskiego (część polska i łacińska), tom 3 serii *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, Kraków 2020;
- Symeon Lehacy (Simeon Lehacy, Միսնին Լեհացի), *Zapiski podróżne (Ուղեգրություն)*, w tłumaczeniu z języka ormiańskiego i opracowaniu Hripsime Mamikonyan, tom 4 serii *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, Kraków 2022;
- Stefan Stefanowicz Roszka (Stepannos Stepanian Roszka, Ստեփանու Ստեփանյան Ռոշքա), *Chronologia, czyli roczniki kościelne (Ժամանակագրություն կամ Տարեկանը եկեղեցականը)*, tłumaczenie z języka starormiańskiego: Gevorg Kazaryan, przygotowanie tekstu polskiego: Stanisław Ułaszek, wstęp i indeksy: Andrzej A. Zięba, komentarze: Gevorg Kazaryan, Andrzej Pisowicz, Hamazasp Woskian, Andrzej A. Zięba, redakcja: Andrzej A. Zięba, tom 5 serii *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, Kraków 2024-2025;
- Krzysztof Stopka, Andrzej A. Zięba, Monika Agopsowicz, Mikołaj Walkowicz, *Nowy Aliszan: źródła do dziejów Ormian polskich od XIII do XVIII*

wieku w przekładzie na język polski, tom 6 serii *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, części 1 i 2, Kraków 2025;

- Minas Bższkianc (Մինաս Բժշկեան, Bższkeanc, Pższgeanc, Pezeszgianc, Bższzkianc), *Podróż do Polski i innych krajów, w których żyją wygnańcy z miasta Ani* (Ճանապարհորդություն ի Լիհուսուսի), tłumaczenie z języka ormiańskiego: Tatevik Sargsyan, przygotowanie tekstu polskiego: Paweł Siemianowski i Stanisław Ulaszek, wstęp: Krzysztof Stopka, objaśnienia i komentarze: Krzysztof Stopka, Andrzej Pisowicz, Monika Agopsowicz, Tatevik Sargsyan, redakcja: Krzysztof Stopka, tom 7 serii *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, Kraków 2025.

W tomach zawierających edycje źródeł rękopiśmiennych, uzyskanych z archiwów, załączone zostały cyfrowe wersje tych źródeł na płytach CD (rękopisy nr 266, 440, 446 i 452 ze zbiorów oo. Mechitarystów w Wiedniu, rękopis o sygnaturze 12673 I z Biblioteki Narodowej w Warszawie, a także wiele innych dokumentów rękopiśmiennych z różnych archiwów, które weszły do tomu „Nowy Aliszan”). W przypadku tomu „Bższkianc” podstawą była książka oryginalnie opublikowana w języku ormiańskim, wprawdzie o znaczącej wartości źródłowej, ale nie rękopiśmiennie źródło archiwalne, więc takiej cyfrowej wersji nie trzeba było załączać. Wydawcą wszystkich tomów jest Księgarnia Akademicka w Krakowie, jedyna oficyna w Polsce specjalizująca się w publikacjach naukowych o tematyce ormiańskiej.

### Tomy „kipczackie”

Wydawcy tomów zawierających teksty w martwym dziś etnolekcie kipczacko-ormiańskim („Zapisy Sądu Duchownego”, „Metryka katedry”, „Jasachy”) dokonali – oczywiście oprócz tłumaczenia – transkrypcji tekstów według zasad opracowanych przez profesora Edwarda Tryjarskiego. Było to istotne ze względu na wartość badawczą tak wydanych źródeł dla językoznawców, w tym zwłaszcza turkologów. Wszystkie te tomy zostały opatrzone wstępami, obszernymi komentarzami, indeksami osób i miejsc geograficznych.

Konieczne były pewne zmiany względem tytułów pierwotnie zaplanowanych w projekcie. Wszystkie zmiany zostały zaanonsowane w raportach rocznych dla Rady NPRH. W trakcie analizy rękopisu, który znalazł się w tomie 1 („Zapisy Sądu Duchownego”), okazało się, że dotychczasowa datacja, znajdująca się w archiwalnym opisie katalogowym, była błędna. Początek edytowanej księgi zapisów ormiańskiego Sądu Duchownego to rok 1564, a nie 1563. Z kolei, gdy chodzi o metrykę katedry ormiańskiej, edytorzy – po jej pełnej analizie – stwierdzili, że jest to wprawdzie głównie księga chrztów, ale nie wyłącznie. Znalazły się w niej także wpisy innego rodzaju (śluby, zgony, święcenia kapłańskie, informacje kronikarskie). Stąd wynikała konieczność modyfikacji tytułu z „Księga

chrztów” na szerszy pojęciowo – „Metryka katedry”. Ponadto w tym wypadku uznano za konieczne z punktu widzenia zasad sztuki edytorskiej wydanie całości rękopisu, bez względu na jego język. W „Metryce katedry” bowiem, obok głównego trzonu zapisów w języku kipczackim, znalazły się także partie spisane po łacinie. Z kolei „Jasachy” – cenne źródło dla zagadnień ekonomicznych, demograficznych i genealogicznych, gdyż zawierające spisy podatników gminy ormiańskiej we Lwowie – okazało się zbyt obszerne, aby pomieścić je w jednym tomie z „Metryką katedry”. W rezultacie nie można było utrzymać planowanej numeracji tomu „Źródła do dziejów Ormian polskich w języku kipczackim” i powstała konieczność rozbicia go na trzy oddzielne tomy.

Warto wspomnieć, że Edward Tryjarski, edytor tomu „Zapisy Sądu Duchownego”, został za to osiągnięcie odznaczony w 2018 roku nagrodą Polskiej Akademii Nauk w dziedzinie orientalistyki<sup>1</sup>.

### „Bższkianc”

Minas Bższkianc był ormiańskim filologiem, pedagogiem, historykiem, etnografem, muzykologiem, członkiem zakonu mechtarystów. W 1830 roku w drukarni klasztornej na wyspie San Lazzaro w Wenecji opublikował książkę zatytułowaną *Podróż do Polski i innych krajów, w których żyją wygnańcy z miasta Ani*. Opisał w niej nie tylko swą podróż po ziemiach dawnej Polski, odbytą w 1820 roku, ale także wcześniejszą wyprawę na Węgry, Wołoszczyznę, do Bułgarii i Konstantynopola, którą przedsięwziął w latach 1808-1809. Ponieważ w jego zakonie zdawano sobie sprawę, że w ośrodkach diaspory ormiańskiej dawnego Królestwa Polskiego znajdują się cenne i rzadkie rękopisy, zlecono mu przy okazji misję pozyskania niektórych z nich do zbiorów klasztornych. Mechtaryści prowadzili wówczas intensywną działalność naukową i wydawniczą. Dlatego Bższkianc wybrał drogę przez ówczesną Galicję (austriacki zabór Polski), zwiedziwszy prawdopodobnie również Bukowinę. Był we wszystkich ważniejszych gminach ormiańskich dawnej Polski i Mołdawii, o innych pisał na podstawie relacji ustnych. Granicę z Imperium Rosyjskim przekroczył w okolicach Żwańca, po czym udał się do Kamieńca Podolskiego, a następnie Mohylowa nad Dniestrem, Raszkowa, Bałty<sup>2</sup>.

Praca Bższkianca ma wielkie walory naukowo-poznawcze. Autora interesowała historia zwiedzanych miejscowości, ich położenie geograficzne, znajdujące się tam obiekty archeologiczne, architektoniczne, inskrypcje, księgi z umieszczonymi w nich kolofonami, kroniki, zabytki epigraficzne i numizmatyczne, a także

---

<sup>1</sup> *Wręczono Nagrody naukowe PAN*, [on-line:] <https://forumakademickie.pl/wreczono-nagrody-naukowe-pan/> (dostęp: 14 grudnia 2018).

<sup>2</sup> Więcej o autorze i dziele zob. w artykule, który powstał w ramach projektu: T. Sargsyan, *Minas Bższkian i jego relacja o Ormianach Lwowa*, „Lehahayer”, 5, 2018, s. 159-193.

obyczaje mieszkających obok Ormian narodów i ludów. Dla czytelnika polskiego szczególnie interesujące są te partie książki, w której opisany został stan osadnictwa ormiańskiego na terenach dawnej Polski w drugiej dekadzie XIX wieku. Niektóre informacje źródłowe na ich temat zachowały się tylko w pracy Bższkianca. Trudno nie docenić jej wartości.

Fragmety książki Bższkianca były tłumaczone na język rosyjski i ukraiński. Niemal cały jej przekład ukazał się w 2019 roku w języku niemieckim (bez tłumaczeń partii w języku ormiańsko-kipczackim i tatarskim), jednak z licznymi pomyłkami wynikającymi z niedostatecznej znajomości realiów historycznych ziem polskich<sup>3</sup>. Przekład polski jest pierwszym w pełni całościowym. Zawiera biografię autora oraz komentarze autorstwa Krzysztofa Stopki, ułatwiające czytelnikowi orientację w opisywanych przez Bższkianca czasach i przestrzeniach.

## „Lehacy”

Symeon Mardyrosowicz Lehacy (to jest Polski, z Polski), rodem z Zamościa, był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli elity intelektualnej polskich Ormian w XVII wieku. Był nauczycielem, kopistą, pisarzem i podróżnikiem, który odwiedził wiele krajów i pozostawił cenne notatki podrózne, dzięki którym w historiografii często nazywany jest „ormiańskim Marco Polo”. Teksty te stanowią ważne źródło informacji dla badań historycznych, religioznawczych, językoznawczych, etnograficznych, literackich i architektonicznych

Lehacy wyruszył w swą wielką podróż na Wschód w 1608 roku, w wieku 24 lat, kierując się ze Lwowa do Konstantynopola. Podróżował przez Mołdawię i kraje bałkańskie. Pozostał dłużej w stolicy imperium osmańskiego, zarabiając na życie przepisywaniem ksiąg religijnych. W latach 1609–1611, jako sekretarz jednego z uczonych mnichów ormiańskich, odwiedził ośrodki wspólnot swych rodaków, rozsiane wzdłuż wybrzeży Morza Marmara i Morza Egejskiego. W lipcu 1611 roku opuścił Konstantynopol, udając się na pielgrzymkę do Rzymu. Po drodze zwiedził Split, Wenecję, Ankonę i Loreto. Po powrocie na Wschód odwiedził ormiańskie miejsca pielgrzymkowe w Azji Mniejszej. W 1616 roku dotarł do Ziemi Świętej przez Aleksandrię i Kair. Po opuszczeniu Jerozolimy, przez Damaszek, Aleppo, Cezareę i Konstantynopol, powrócił do Lwowa w 1618 roku<sup>4</sup>.

---

<sup>3</sup> Zob. na przykład: A. Pisowicz, *Tajemniczy napis z obrazu Matki Boskiej Ormiańskiej w Kamieńcu Podolskim*, „Lehahayer”, 8, 2021, s. 233–237; idem, *Niemiecki przekład dzieła Minasa Byżyszkieńca Podróż do Polski (Der Reisebericht des Minas Bžškeancce über die Armenier im östlichen Europa (1830) Übersetzt und kommentiert von Bálint Kovács und Grigor Grigoryan, herausgegeben von Bálint Kovács und Grigor Grigoryan, unter Mitarbeit von Alexandr Osipian, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar 2019)*, „Lehahayer”, 9, 2022, s. 289–295.

<sup>4</sup> Więcej o autorze i dziele można znaleźć w artykule, który powstał w ramach projektu: H. Mamikonyan, *Symeon Lehacy: siedemnastowieczny podróżnik ormiański z Polski na tle*

Jest bardzo prawdopodobne, że Lehacy planował opublikować relację o swych przygodach zaraz po powrocie, ale z powodu upadku ormiańskiej drukarni we Lwowie jego zamiar nie został zrealizowany. Rękopis „Notatek podróżnych” został po raz pierwszy wspomniany przez dominikanina pochodzenia ormiańskiego, ojca Sadoka Baracza, w 1869 roku. W 1927 roku francuski orientalista Frédéric Macler opisał go jako „texte qui semble être un récit de voyage”. „Notatki” udostępnił czytelnikom w wersji oryginalnej wiedeński mechtarysta, ojciec Nerses Akinian, publikując poszczególne partie w czasopiśmie naukowym wiedeńskich mechtarystów „Handes Amsorya” w latach 1932-1935, a następnie wydając w osobnej książce w 1936 roku<sup>5</sup>. Wszystkie tłumaczenia na języki nowożytny dokonano na podstawie tego wydania. Po drugiej wojnie światowej dzieło Lehacego trafiło do Biblioteki Narodowej w Warszawie (sygnatura 12673 I). Obecnie istnieje kilka jego tłumaczeń, między innymi na języki: rosyjski, angielski, czeski, nowoormiański (to ostatnie jest raczej streszczeniem oryginału). Nigdy jednak „Notatki podróżne” nie zostały w całości przetłumaczone na język polski<sup>6</sup>, choć jest to dzieło literata urodzonego w Polsce i opisującego szerszy świat z perspektywy mieszkańca Polski. Przekład Hripsime Mamikonyan tekstu oryginalnego wypełnia więc lukę w poznaniu piśmiennictwa polskiego wieku XVII. Do polskiego wydania dodano dwa źródła autorstwa Lehacego do tej pory niepublikowane: „Historię Nigola” oraz kolofon z 1636 roku. Oba opisują konflikty społeczności lwowskiej z jej prokatolickim arcybiskupem Mikołajem Torosowiczem, których autor był świadkiem.

## „Roszka”

W tomie „Roszka” na uwagę zasługuje wstęp autorstwa Andrzeja A. Zięby, który stanowi dodatkowy rezultat realizacji projektu, gdyż zawiera pierwszą obszerną (blisko sto stron druku) biografię autora edytowanego dzieła, księdza Stefana Stefanowicza Roszki, najwybitniejszego naukowca ormiańskiego, działającego w dawnej Polsce, liturgisty, leksykografa, historyka i tłumacza, aktywnego w pierwszych dekadach XVIII wieku. Najbardziej ambitnym dziełem historycznym Roszki jest „Chronologia lub roczniki kościelne”, którego autograf przechowywany jest w Bibliotece oo. Mechtarystów w Wiedniu (sygnatura 266).

---

swoich czasów, w: *Ormianie – historia i kultura. Sesja naukowa, Szreniawa, 24-25 czerwca 2017*, red. A. A. Zięba, W. Mielewczyk, Szreniawa 2017, s. 64-69.

<sup>5</sup> Միսէնն դարի Լեհացու [Symeon dpir Lehacy], *Ուղեգրութիւն եւ Յիշատակարան* [Notatki podróżne i kolofon], wyd. Ն. Ակինյան [N. Akinian], Վիեննա [Wiedeń] 1936.

<sup>6</sup> Do tej pory dysponowano w języku polskim jedynie fragmentami relacji Lehacego (Z „Zapisków podróżnych” *Symeona Lehacego*, red. i tłum. Z. Kościów, Warszawa 1991), wybranymi i przetłumaczonymi przez Zbigniewa Kościowa ze świetnego przekładu oryginału na język rosyjski, dokonanego przez Margo Darbinian (ucznoną ormiańską pochodzenia częściowo polskiego) w 1965 roku.

Zamiarem Roszki było przedstawienie dziejów narodu i Kościoła ormiańskiego od wieku I do początków XVIII, na wzór popularnego w Europie dzieła kardynała Cesarego Baronio pod tytułem *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198* (Roczniki kościelne od narodzenia Chrystusa do roku 1198), które ukazało się drukiem w 12 tomach w latach 1588-1607. Jedno z pierwszych ujęć skrótowych dzieła Baroniusza zostało dokonane przez włoskiego jezuitę Giovanniego Gabriela Bisciołę i wydane po raz pierwszy w Lyonie w 1602 roku, a także w Kolonii i w Wenecji. Na tę właśnie skrótową wersję powołał się Roszka już na wstępie swej pracy, widać była podstawą, na której się oparł. Każda zamieszczona w „Chronologii” zapiska opatrzona jest datą roczną według kalendarza łacińskiego (najpierw juliańskiego, potem gregoriańskiego) i ormiańskiego. Podawana jest też rachuba lat panowania królów Armenii, a następnie katolikosów, oraz cesarzy rzymskich. Poza Baroniuszem, oparł się na historykach staroormiańskich, zwłaszcza na Arakelu z Tebryzu i Mojżesz z Chorenu, oraz na pracy katolickiego misjonarza wśród Ormian, Clemente Galano, o chrześcijaństwie ormiańskim. Wspominając osoby kanonizowane, odwoływał się do kalendarzy liturgicznych, ormiańskiego i rzymskiego, zawierających ich krótkie życiorysy. Niekiedy dysponował pierwszorzędnym materiałem źródłowym, zebrany przez siebie lub przechowywanym w archiwum diecezji lwowskiej. Wykorzystał dokumenty dziś już niedostępne, a także dane zaczerpnięte z rzadkich rękopiśmiennych dzieł ormiańskich.

Najcenniejszą częścią „Chronologii” wydaje się ta, która dotyczy dziejów Ormian w Polsce oraz Kościoła ormiańskiego w wiekach XVII i XVIII, gdyż zawiera relacje o wydarzeniach, których Roszka był albo świadkiem, albo otrzymał o nich wiadomość od starszych od niego naocznych informatorów. „Chronologia” to także źródło do poznania horyzontów wiedzy i świadomości historycznej autora i jego kręgu, czyli środowiska osadzonego w dwóch kulturach – ormiańskiej i polskiej, oraz w dwóch światach – orientalnym i łacińskim. Podstawą przekładu polskiego jest edycja wiedeńska oryginału „Chronologii”, dokonana przez uczonego mechitarystę, ojca Hamazaspa Woskiana<sup>7</sup>, która została przez wydawców tego tomu „Pomników” skonfrontowana z rękopisem autorskim i poprawiona.

## „Nowy Aliszan”

Tytuł tego tomu nawiązuje do zasług Ghewonda Aliszana, XIX-wiecznego historyka i poety ormiańskiego, związanego z klasztorem mechitarystów w Wenecji<sup>8</sup>,

<sup>7</sup> *Մտերիւնաւոր Ռօշքայ Ժամանակագրութիւն կամ տարեկանք եկեղեցականք* [Stepanos Roszki Chronologia czyli roczniki kościelne], wyd. Հ. Ոսկեան [H. Woskian], Վիեննա [Wiedeń] 1964.

<sup>8</sup> Więcej o Aliszanie zob.: W. Ohanian, *Ojciec Ghewond Aliszan – poeta i historyk pro-miennej Armenii*, „Lehahayer”, 6, 2019, s. 149-164 (tam też obszerna bibliografia prac o Aliszanie i spis jego najważniejszych publikacji w językach ormiańskim i francuskim).

który wydał pierwszy zbiór dokumentów historycznych odnoszących się do Ormian polskich *Kamieniec. Roczniki Ormian Polski i Rumunii*<sup>9</sup>.

Głównymi zasadami doboru dokumentów do tomu „Nowy Aliszan” były, po pierwsze, ich waga historyczna, a po drugie, gatunek. Wybraliśmy wyłącznie dokumenty odnoszące się do życia wspólnotowego i publicznego – *leges* i *diplomata*, czyli przywileje, dekryty, prawa, bulle, kondaki, konstytucje sejmowe (dziś nazywane ustawami), petycje, wyroki sądowe, uchwały, akty fundacyjne i lokacyjne, nominacje, instrukcje urzędowe, regulaminy i tym podobne. Dokumenty dotyczące kwestii prywatnych (których są tysiące) zostały pominięte, chyba że poruszano i rozstrzygano w nich kwestie publiczne (głównie prawno-proceduralne). Bardzo selektywnie potraktowaliśmy tzw. upamiętnienia, czyli kolofony, które po części zebrał Aliszan, a dzisiaj znamy ich znacznie więcej. W ich wypadku wybór objął tylko te z nich, które informowały o wzniesieniu świątyni, nominacji biskupa czy ofiarowaniu cennego kodeksu liturgicznego na cele kultu publicznego. Podobnie testamenty prywatne przytaczamy tylko wtedy, gdy dotyczą spraw o większym znaczeniu społecznym (duże zapisy na rzecz gmin, testamenty biskupie). Z oczywistych powodów (rozmiary) nie mogliśmy też w całości uwzględnić wielotomowych protokołów obrad instytucji gminnych (sądów, rad starszych i ksiąg notarialnych). Wyjmujemy jedynie z nich pewne dokumenty. W ogóle nie zostały uwzględnione teksty o charakterze narracyjnym i lirycznym (kroniki, roczniki, żywoty, relacje, listy, nekrologi, homilie, pieśni i podania), czyli takie, które w pracach typu *monumenta historica* zaliczane są do działów: *scriptores, epistolae, antiquitates*.

Po przeprowadzeniu dogłębnej kwerendy do osobnej edycji odłożono dokumentację XVII-wiecznej unii kościelnej Ormian polskich, która okazała się tak obfita, że wymaga oddzielnego tomu. Podobnie rzecz się ma z najważniejszym źródłem historycznym odnoszącym się do Ormian polskich, czyli „Statutami prawa ormiańskiego” z 1519 roku. W tym przypadku za wydzieleniem go do odrębnego wydania przemawiało nie tylko to, że stały się one już przedmiotem osobnej edycji, dokonanej przez Oswalda Balzera, a więc są od dawna dostępne dla zainteresowanych badaczy, ale także nasze przekonanie, że kolejna edycja wymaga dziś porównań z nowo odnalezionymi wersjami „Statutów”, w tym przede wszystkim spisany w etnolekcie kipczacko-ormiańskim. Włączenie tego źródła, wymagającego także obszernych komentarzy, rozbiłoby niniejszą edycję. Odnotowujemy więc tylko „Statuty” w odpowiedniej pod względem chronologicznym pozycji w naszej publikacji, charakteryzując obszernie miejsca ich przechowywania w licznych kopiach (łacińskich, kipczackich i polskich), dotychczasowe wydania i literaturę na ich temat.

<sup>9</sup> Ղ. Ալիշան [Gh. Aliszan], *Կամենից. Տարեգիրք Հայոց Լեհաստանի և Ռումինիոյ* [Kamieniec. Roczniki Ormian Polski i Rumunii], Վենետիկ [Wenecja] 1896.

Cezurę początkową „Nowego Aliszana” przesunęliśmy nieco przed udokumentowane pojawienie się Ormian na ziemiach polskich. Przyjęcie takiego rozszerzenia ma swą edytorską konsekwencję. Otóż w pierwszych dokumentach, jakie zamieszczamy, nie podajemy pełnych tekstów (choć nimi dysponujemy), a jedynie ogólne informacje; celem jest jedynie odnotowanie ich powstania. Są to bowiem najpierwsze funkcjonujące na ziemiach polskich dokumenty, których wystawcami byli Ormianie (biskupi ormiańscy obediencji rzymskiej). Zawierają one jednak treści nieodnoszące się do spraw i wspólnot ormiańskich w Polsce. Dokumenty te to odpusty dla kościołów i klasztorów rzymskokatolickich. W tym czasie, to jest w wieku XIII i na początku XIV, w granicach Królestwa Polskiego nie było jeszcze przybyszy z Armenii. Tylko tytułem przykładu, aby ukazać charakter (treść i formę) tej grupy dokumentów, podajemy w całości jeden z nich – przywilej odpustowy dla kościoła pod wezwaniem Świętego Mikołaja poza murami Krakowa z 1298 roku. Zresztą akurat on funkcjonuje w historiografii Ormian polskich, a więc choćby z tego powodu zasługiwał na uwzględnienie w pełni.

Zatrata organizacji gminnych oznaczała zasadniczą zmianę w dziejach Ormian polskich – indywidualizację ich losów (z wyjątkiem życia religijnego) i niemal całkowite wyparcie tej grupy ze stosunków publicznych. Za tym szedł gwałtowny zanik dokumentów odnoszących się do nich jako wspólnoty. Nie przestały istnieć, ale formy zorganizowanego życia wspólnotowego nie przypominały już tych sprzed rozbiorów Polski. W innej, nowoczesnej, postaci stowarzyszeń i periodyków odnowiły się dopiero po 1918 roku. Te nowe warunki istnienia przyczyniły się do powstania odmiennych śladów źródłowych. Po ich zebraniu uznaliśmy, że nie kwalifikują się do ujęcia, które przyjęliśmy dla epoki staropolskiej. Stąd cezura końcowa „Nowego Aliszana” to schyłek wieku XVIII.

## Zespół

W realizacji projektu zaangażowani byli: magister Monika Agopsowicz, doktor Andrzej Gliński, doktor Gevorg Kazaryan (Grecja), doktor Marcin Łukasz Majewski, doktor Hripsime Mamikonyan (Malta), profesor Andrzej Pisowicz, doktor Maksym Potapenko (Ukraina), doktor Tatevik Sargsyan (Armenia), magister Paweł Siemianowski, profesor Krzysztof Stopka, profesor Edward Tryjarski, doktor Stanisław Ułaszek, Mikołaj Walkowicz (student historii Uniwersytetu Jagiellońskiego), doktor habilitowany Andrzej A. Zięba.

W trakcie wykonywania zadań konsultowaliśmy zasady edycji z historykami, archiwistami i filologami kompetentnymi w różnych zagadnieniach szczegółowych oraz pomocnymi w selekcji archiwaliów i pozyskiwaniu ich kopii cyfrowych, w tym między innymi z historykami (profesorem Claudem Mutfianem z Paryża, profesorem Georgem Bournoutianem z USA, ojcem Wahanem Ohanianem z Wenecji, doktorem Marcinem Marynowskim, Jakubem Berem),

armenistami (profesorem Andrzejem Pisowiczem, doktor Agnès Ouzounian z Paryża, ojcem Narekiem Ghazaryanem z Armenii, Jerzym Szokalskim), bibliologami i archiwistami (doktor Nune Srabyan, Hanną Kopczyńską-Kłós). Ponieważ z zespołu wycofała się zaraz po rozpoczęciu projektu (już we wrześniu 2017 roku) doktor Piruz Mnatksakanyan, dokonano doboru jej zastępcy, którym po rozpatrzeniu kilku kandydatur ostatecznie został doktor Gevorg Kazaryan z Uniwersytetu w Atenach, specjalista z zakresu języka starormiańskiego oraz bibliistyki, co okazało się wyborem ze wszech miar słusznym.

## Problemy i osiągnięcia

W trakcie realizacji projektu napotkaliśmy także na pewne trudności, które jednak udało się przezwyciężyć. Przez długi czas czyniliśmy wysiłki – wsparte przez środowisko naukowe Ukrainy – w celu pozyskania skanów ksiąg gminy ormiańskiej w Kamieńcu Podolskim, niezbędnych do selekcji dokumentów do tomu „Nowy Aliszan”, lecz spotkaliśmy się z odmową władz Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy w Kijowie, argumentowaną regulaminem, który zezwala na wykonanie zaledwie kilku skanów z każdej książki. Dopiero po agresji Rosji na Ukrainę postawa tych władz uległa radykalnej zmianie i archiwum kijowskie zamieściło na swej stronie internetowej skany z około 60% zawartości interesującego nas zespołu. Są to książki sądowe spisywane w języku ormiańskim, kipczańskim, łacińskim i polskim. Ten fakt umożliwił podjęcie odkładanych do tej pory prac nad szczegółowym rozpoznaniem treści tej dokumentacji.

Przez pewien czas członkowie zespołu badawczego nie byli w stanie kontynuować pozyskiwania dokumentów z uwagi na pandemię. Na dłużej zostały wówczas zamknięte granice Ukrainy, Włoch i Austrii, a także instytucje archiwalne w tych państwach i na terenie Polski, w których spodziewaliśmy się zlokalizować dokumentację źródłową do tomu „Nowy Aliszan”. Z kolei doktor Sargsyan, która tłumaczyła i opatrywała komentarzami jeden z tomów („Bższkianc”), doświadczyła komplikacji uniemożliwiających normalną pracę badawczą z uwagi na zatrudnienie w placówce naukowej w Symferopolu na Krymie, w regionie objętym wówczas konfliktem międzypaństwowym. Dopiero po przeprowadzeniu się do Armenii mogła na nowo podjąć swoje obowiązki w projekcie. Problemy te spowodowały konieczność dwukrotnego przedłużania projektu.

Dzięki projektowi rozpoznane zostały niedostępne dotąd źródła historyczne. Należy podkreślić, że duża część z nich nie była do tej pory znana badaczom polskim ze względu na swą formę językową. Są to źródła spisane w dwóch dziś nieużywanych językach: kipczańskim (etnolecie z rodziny języków turkijskich, zapisywanym w alfabecie ormiańskim i dominującym wśród Ormian polskich od XIV do przełomu XVII i XVIII wieku) oraz w grabarze (języku *sacrum* ormiańskiego). Paradoksalnie dziedzictwo kulturowe Ormian polskich nie zawiera zbyt wielu

tekstów w języku średnioormiańskim, który był wśród nich niemal nieobecny. Zebrano także dokumentację rozproszoną i trudno dostępną w archiwach zagranicznych, w tym zwłaszcza prywatnych, to jest klasztornych, z rzadka udostępnianych.

Powstał korpus źródeł, rodzaj dyplomatariusza (jakiego nie ma żadna inna społeczność etniczna na ziemiach polskich), przydatnego do realizacji wielu analitycznych projektów badawczych z różnych dziedzin. Poza badaniami historyograficznymi (historia etniczna, społeczno-ekonomiczna, religijna, polityczna, dyplomatyczna) źródła te są przydatne dla językoznawców, regionalistów, genealogów i antropologów kulturowych, gdyż zawierają olbrzymią ilość danych, które zostały maksymalnie przygotowane do użytku, to jest odczytane z rękopisów, opatrzone komentarzami i przetłumaczone z grabaru, łaciny, etnolektu kipczackiego i języków europejskich na polski.

## Upowszechnianie wyników projektu

Zespół realizujący projekt przedsięwziął także działania mające na celu upowszechnianie wyników uzyskanych w projekcie poprzez publikacje w czasopiśmie armenologicznych, odczyty i dyskusje na konferencjach i seminariach oraz w internecie.

Pierwsze upublicznienie projektu odbyło się podczas międzynarodowej konferencji „Ormianie polscy: siedem wieków istnienia”, zorganizowanej przez Senat RP i Polską Akademię Umiejętności 19 września 2017 roku w Warszawie. Przybyłym na konferencję armenologom został przedstawiony plan prac, omówione zostały: stan badań i zasoby archiwalne dotyczące projektu, a profesor Claude Mutaflan, wybitny historyk z Paryża i członek Akademii Nauk Republiki Armenii, udzielił zespołowi cennych rad.

Z kolei 24 lutego 2018 roku w Krakowie odbyło się spotkanie dyskusyjne poświęcone pierwszym результатам projektu, z udziałem historyków zajmujących się badaniami ormiańskimi. Spotkaniu towarzyszył otwarty dla publiczności odczyt profesora Andrzeja Pisowicza o perskiej Armenii i klasztorze Świętego Tadeusza Apostoła, którego arcybiskup Zachariasz był pierwszym znanym z imienia Ormianinem odwiedzającym Polskę (1354). Dokument, który wystawił w trakcie pobytu, znalazł się w „Nowym Aliszanie”. W dniach 12-13 października 2018 roku odbyło się kolejne spotkanie zespołu badawczego, w ramach którego wykład wygłosił irańsko-amerykański armenolog ormiańsko-polskiego pochodzenia, George A. Bournoutian.

Informacje o projekcie oraz spotkaniach realizującego go zespołu ukazywały się w prasie polsko-ormiańskiej<sup>10</sup> i w czasopiśmie specjalistycznym poświęco-

---

<sup>10</sup> Zob. *Kronika*, „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Społecznego”, 92/93, 2018, s. 90; *Kronika*, „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Społecznego”, 94/95, 2018, s. 92; *Nowości wydawnicze*, „Awedis”, 34, 2018, s. 16.

nym dziejom Ormian polskich „Lehahayer”<sup>11</sup>. Na stronach internetowych Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich oraz Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce regularnie pojawiały się doniesienia o aktualnych wynikach prac nad projektem<sup>12</sup>. Informowały o nich także czasopisma naukowe Ukrainy.

We wrześniu 2019 roku odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa w Krakowie, przy okazji inauguracji prac Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce PAU, z udziałem członków zespołu, zaproszonych gości krajowych i zagranicznych oraz licznych słuchaczy. Jej celem było upowszechnienie dotychczasowych wyników badań zespołu i przedstawienie celów projektu wobec wybitnych przedstawicieli międzynarodowego armenologicznego środowiska naukowego. Część materiałów z konferencji oraz wyniki prac zespołu powstałych podczas realizacji projektu zaprezentowane zostały w tomie 6 czasopisma „Lehahayer” za 2019 rok<sup>13</sup>.

W ramach seminariów Ośrodka Badań nad Kulturą Ormian w Polsce odbyły się dwa spotkania dotyczące edytowanej serii z udziałem orientalistów i historyków. Dnia 25 czerwca 2021 roku – z profesorem Krzysztofem Stopką, który zreferował prace nad odczytem, translacją na współczesny język polski oraz krytycznym opracowaniem metryki katedry ormiańskiej we Lwowie, a 4 października 2022 roku Hripsime Mamikonyan wygłosiła referat, w którym przedstawiła swe prace nad tłumaczeniem i edycją dzieła Symeona Mardirosowicza, zwanego Lehacym lub Zamoscacy. W tym samym miesiącu Hripsime Mamikonyan obroniła dysertację doktorską w zakresie historii na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, której tematem była edycja i opracowanie krytyczne wyżej wspomnianego dzieła.

Na Międzynarodowym Kongresie „Historyczna wspólnota czterech narodów – dziedzictwo idei i perspektywy na przyszłość”, który odbył się na Uniwersytecie Warszawskim w dniach od 13 do 16 września 2024 roku, przedstawione zostały dwa referaty w ramach panelu pod tytułem „Ormianie w Rzeczypospolitej polsko-litewskiej: status i dziedzictwo”: Andrzej A. Zięba zreferował na podstawie prac zrealizowanych w ramach grantu NPRH temat „Kształtowanie się

---

<sup>11</sup> M. Agopsowicz, „Pomniki Dziejowe Ormian Polskich” – nowa seria źródłowa dotycząca społeczności ormiańskiej w Polsce, „Lehahayer”, 5, 2018, s. 291-296.

<sup>12</sup> Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, [on-line:] [www.dziedzictwo.ormianie.pl](http://www.dziedzictwo.ormianie.pl) (dostęp: 15 listopada 2025); Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, [on-line:] [www.armenopolonia.pl](http://www.armenopolonia.pl) (dostęp: 1 marca 2024).

<sup>13</sup> W. Ohanian, *Ghewond Aliszan*; M. Agopsowicz, *Ormianie kamieniecy w ostatniej ćwierci XVII wieku – próba rekonstrukcji spisu imiennego*, s. 5-69; M. Potapenko, *Ormianie Mohyłowa Podolskiego według materiałów V rewizji z 1795 roku*, s. 91-124; M. Miławicki, *Źródła do dziejów Kościoła ormiańskokatolickiego w Galicji w zbiorach wiedeńskich*, s. 125-147; T. Krzyżowski, *Korespondencja arcybiskupa ormiańskokatolickiego Józefa Teodorowicza z prymasem Polski kardynałem Augustem Hlondem z lat 1924-1938*, s. 165-296; K. Stopka, *Jeszcze o losach „Ewangeliarza ze Skewry”*, s. 329-334.

swoistości kulturowej diaspory ormiańskiej na obszarze Rzeczypospolitej polsko-litewskiej i krajów sukcesyjnych od XIV do XX wieku”, a Krzysztof Stopka omówił edycję „Nowego Aliszana” jako źródła do dziejów Ormian polskich od XIV do XVIII wieku.

Projekt „Pomniki dziejowe Ormian polskich” został zrealizowany zgodnie z umową i jej aneksami, założone cele zostały w całości osiągnięte, a jego wyniki są dostępne zarówno w wersji tradycyjnej (publikacje książkowe), jak i on-line, co umożliwia do nich szeroki dostęp. Już dziś widać, że poszczególne tomy serii weszły do obiegu naukowego<sup>14</sup>.

## Bibliografia

### Źródła drukowane

- [Aliszana Gh.] Ալիշան Գ., *Կառննկից. Տարեգիրք Հայոց Լեհաստանի եւ Ռուսիոյն* [Kamieniec. Roczniki Ormian Polski i Rumunii], Վենետիկ [Wenecja] 1896.  
 [Simeon dpir Lehacy] Միսէնն դպրի Լեհացու, *Ողեգրութիւն եւ Յիշատակարան* [Notatki podrózne i kolofon], wyd. Ն. Ակինեան [N. Akinian], Վիեննա [Wiedeń] 1936.  
*Մտնիսնանի Ռոշքայ Ժամանակագրութիւն կամ տարեկանիք եկեղեցական* [Stepanosa Roszki Chronologia czyli roczniki kościelne], wyd. Հ. Ոսկեան [H. Woskian], Վիեննա [Wiedeń] 1964.  
 Z „Zapisków podrózných” Symeona Lehacego, red. i tłum. Z. Kościów, Warszawa 1991.

### Opracowania

- Agopowicz M., *Ormianie kamienieccy w ostatniej ćwierci XVII wieku – próba rekonstrukcji spisu imiennego*, „Lehahayer”, 6, 2019, s. 5-69, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.01>.  
 Agopowicz M., „Pomniki Dziejowe Ormian Polskich” – nowa seria źródłowa dotycząca społeczności ormiańskiej w Polsce, „Lehahayer”, 5, 2018, s. 291-296, <https://doi.org/10.12797/LH.05.2018.05.16>.

<sup>14</sup> M. Капраль, „Zapisy Sądu Duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańskokipczackim”, opracowanie Edward Tryjarski, red. naukowy K. Stopka; Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich; Polska Akademia Umiejętności, *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego*, t. 117, Kraków 2017, ss. 1149, facsimile [recenzja], „Slavia Orientalis”, 69, 2020, s. 713-718; J. Tyszkiewicz, „Zapisy Sądu Duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim”, red. E. Tryjarski [recenzja], „Kwartalnik Historyczny” (English-language edition), 3, 2019, s. 177-182; A. Pi-sowicz, *Najnowsza edycja źródłowa profesora Edwarda Tryjarskiego*, „Lehahayer”, 5, 2018, s. 283-285; [Zapisky], „Записки Наукового товариства імені Шевченка”, 275, 2022, s. 633-638; J. Tyszkiewicz, „Księga sądowa Ormian we Lwowie z 2 połowy XVI wieku. Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608, w języku ormiańsko-kipczackim”, w *opracowaniu Edwarda Tryjarskiego*, red. naukowy Krzysztof Stopka, recenzent Andrzej Pi-sowicz; Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, t. I, Kraków 2017, s. 792; Cd – faksimile rękopisu nr 446 ze zbiorów oo. Mechitarystów [recenzja], „Przegląd Orientalistyczny”, 3-4, 2018, s. 401-403.

- Капраль М., „*Zapisy Sądu Duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańskokipczackim*”, opracowanie Edward Tryjarski, red. naukowy K. Stopka; Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich; Polska Akademia Umiejętności, *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego*, t. 117, Kraków 2017, ss. 1149, facsimile [recenzja], „*Slavia Orientalis*”, 69, 2020, s. 713-718.
- Kronika, „*Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Społecznego*”, 92/93, 2018, s. 88-96.
- Kronika, „*Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Społecznego*”, 94/95, 2018, s. 91-96.
- Krzyżowski T., *Korespondencja arcybiskupa ormiańskokatolickiego Józefa Teodorowicza z prymasem Polski kardynałem Augustem Hlondem z lat 1924-1938*, „*Lehahayer*”, 6, 2019, s. 165-296, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.06>.
- Mamikonyan H., *Symeon Lehacy: siedemnastowieczny podróżnik ormiański z Polski na tle swoich czasów*, w: *Ormianie – historia i kultura. Sesja naukowa, Szreniawa, 24-25 czerwca 2017*, red. A. A. Zięba, W. Mielewczyk, Szreniawa 2017, s. 64-69.
- Miławicki M., *Źródła do dziejów Kościoła ormiańskokatolickiego w Galicji w zbiorach wiedeńskich*, „*Lehahayer*”, 6, 2019, s. 125-147, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.04>.
- Nowości wydawnicze*, „*Awedis*”, 34, 2018, s. 16.
- Ohanian W., *Ojciec Ghewond Aliszan – poeta i historyk promiennej Armenii*, „*Lehahayer*”, 6, 2019, s. 149-164, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.05>.
- Pisowicz A., *Najnowsza edycja źródłowa profesora Edwarda Tryjarskiego*, „*Lehahayer*”, 5, 2018, s. 283-285, <https://doi.org/10.12797/LH.05.2018.05.14>.
- Pisowicz A., *Niemiecki przekład dzieła Minasa Byżyszkianca Podróż do Polski (Der Reisebericht des Minas Bžškeancć über die Armenier im östlichen Europa (1830) Übersetzt und kommentiert von Bálint Kovács und Grigor Grigoryan, herausgegeben von Bálint Kovács und Grigor Grigoryan, unter Mitarbeit von Alexandr Osipian, Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar 2019)*, „*Lehahayer*”, 9, 2022, s. 289-295, <https://doi.org/10.12797/LH.09.2022.09.14>.
- Pisowicz A., *Tajemniczy napis z obrazu Matki Boskiej Ormiańskiej w Kamieńcu Podolskim*, „*Lehahayer*”, 8, 2021, s. 233-237, <https://doi.org/10.12797/LH.08.2021.08.09>.
- Potapenko M., *Ormianie Mohylowa Podolskiego według materiałów V rewizji z 1795 roku*, „*Lehahayer*”, 6, 2019, s. 91-124, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.03>.
- Sargsyan T., *Minas Bžyszkian i jego relacja o Ormianach Lwowa*, „*Lehahayer*”, 5, 2018, s. 159-193, <https://doi.org/10.12797/LH.05.2018.05.07>.
- Stopka K., *Jeszcze o losach „Ewangeliarza ze Skewry”*, „*Lehahayer*”, 6, 2019, s. 329-334, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.08>.
- Tyszkiewicz J., *Księga sądowa Ormian we Lwowie z 2 połowy XVI wieku. Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608, w języku ormiańsko-kipczackim*, w *opracowaniu Edwarda Tryjarskiego, red. naukowy Krzysztof Stopka, recenzent Andrzej Pisowicz; Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, Pomniki Dziejowe Ormian Polskich, t. I, Kraków 2017, s. 792; Cd – faksimile rękopisu nr 446 ze zbiorów oo. Mechitarystów* [recenzja], „*Przegląd Orientalistyczny*”, 3-4, 2018, s. 401-403.
- Tyszkiewicz J., *„Zapisy Sądu Duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim”*, red. E. Tryjarski [recenzja], „*Kwartalnik Historyczny*” (English-language edition), 3, 2019, s. 177-182.
- [Zapisky], „*Записки Наукового товариства імені Шевченка*”, 275, 2022, s. 633-638.

## Netografia

*Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich*, [on-line:] [www.dziedzictwo.ormianie.pl](http://www.dziedzictwo.ormianie.pl).  
Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, [on-line:] [www.armenopolonia.pl](http://www.armenopolonia.pl).

*Wręczono Nagrody naukowe PAN*, [on-line:] <https://forumakademickie.pl/wreczono-nagrody-naukowe-pan/>.

### **Մոնիկա Ազոպսովիչ, Քչիշտոֆ Ստոպկա, Անդժեյ Ա. Չիբբա, «Լեհահայերի պատմական հուշարձաններ» հետազոտական նախագծի իրականացման մասին զեկույց**

Համառոտագիր. «Լեհահայերի պատմական հուշարձաններ» նախագիծը ֆինանսավորվել է Հումանիտար գիտությունների զարգացման ազգային ծրագրի կողմից (նախագծի համար՝ 22H 16 0433 84) և իրականացվել 2017–2025 թվականներին Վարշավայի Լեհահայերի մշակույթի և ժառանգության հիմնադրամում: Նախագծի շրջանակում կատարվել է լայնածավալ աղբյուրագիտական հետազոտություն: Հայտնաբերված աղբյուրների բոլոր թվային պատճենները, ներառյալ նաև դեռևս ամբողջությամբ խմբագրված չլինողները, մուտքագրվել են Լեհաստանի հայ համայնքի վերաբերյալ հետազոտությունների աղբյուրների տվյալների բազա, որը ստեղծվել է Վարշավայի Լեհահայերի մշակույթի և ժառանգության հիմնադրամում և հասանելի է առցանց:

Պատմական աղբյուրների յոթհատորյա հրատարակությունը պատրաստվել է լեհերեն թարգմանությամբ, ինչպես պահանջվում էր NPRH դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակում, և լույս է տեսել «Լեհահայերի պատմական հուշարձաններ» շարքով: Այդ հատորներն են՝ Լվով քաղաքի Հայ հոգևոր դատարանի 1564–1608 թվականների գրառումները՝ հայ-դիչադերենով (Կրակով, 2017), Լվովի հայ համայնքի յասախները՝ 1598–1638 թվականների, հայ-դիչադերենով (Կրակով, 2020), Լվովի Հայկական եկեղեցու չափորոշիչները՝ 1635–1732 թվականների (Կրակով, 2020), Սիմեոն Լեհացի, «Ճանապարհորդի նշումներ» (Կրակով, 2022), Ստեֆան Ստեֆանովիչ Ռոշկա, «Ժամանակագրություն կամ եկեղեցական տարեգրքեր» (Կրակով, 2024–2025), «Նովի Ալիշան. Աղբյուրներ լեհահայերի պատմության վերաբերյալ XIII–XVIII դարեր», լեհերեն թարգմանությամբ, մասեր 1 և 2 (Կրակով, 2025), ինչպես նաև Մինաս Բժշկյանց, «Ճանապարհորդություն դեպի Լեհաստան և Անի քաղաքից արտոյալներով բնակեցված այլ երկրներ» (Կրակով, 2025):

Նախագծի մասնակիցներն էին Մոնիկա Ազոպսովիչը, Անդժեյ Գլինսկին, Գևորգ Կազարյանը, Մարչին Լուկաշ Մանսկին, Հռիփսիմե Մամիկոնյանը (Մալթա), Անդժեյ Պիսովիչը, Մաքսիմ Պոտապենկոն, Տաթևիկ Սարգսյանը, Պավել Սինյանովսկին, Քչիշտոֆ Ստոպկան, Էդվարդ Տրիյարսկին, Ստանիսլավ Ուլաշեկը, Միկոլայ Վալկովիչը և Անդժեյ Ա. Չիբբան:

**Բանալի բառեր.** Լեհահայեր, հայագիտություն, աղբյուրագիտություն:

**Monika Agopsowicz, Krzysztof Stopka, Andrzej A. Zięba, *Report on the Implementation of the Research Project “Historical Monuments of Polish Armenians”***

**Abstract:** The “Historical Monuments of Polish Armenians” project was funded by the National Programme for the Development of the Humanities (project registration number: 22h 16 0433 84) and carried out in the years 2017-2025 at the Foundation for the Culture and Heritage of Polish Armenians in Warsaw. Extensive source queries were conducted throughout the project. All acquired digital copies of sources – including those not yet qualified for publication – were added to the online source database for research on the Armenian community in Poland, created at the Foundation for the Culture and Heritage of Polish Armenians in Warsaw. Editions of seven volumes of historical sources, translated into Polish (as required by the NPRH grant competition), were prepared and published in the series titled *Historical Monuments of Polish Armenians*. These include: *Records of the Armenian Ecclesiastical Court of Lviv for the years 1564-1608*, in the Armeno-Kipchak language (Kraków 2020); Symeon Lehacy (*Simeon Lehatsi*), *Travel Notes* (Kraków 2022); Stefan Stefanowicz Roszka, *Chronology, or Ecclesiastical Annals* (Kraków 2024-2025); *The New Alishan: Sources for the History of Polish Armenians from the 13<sup>th</sup> to the 18<sup>th</sup> Century*, Polish translation, parts 1 and 2 (Kraków 2025); Minas Bższkianc, *Journey to Poland and Other Countries in which the Exiles from the City of Ani Live* (Kraków 2025). Participants in the project included: Monika Agopsowicz, Andrzej Gliński, Gevorg Kazaryan, Marcin Łukasz Majewski, Hripsime Mamikonyan (Malta), Andrzej Pisowicz, Maksym Potapenko, Tatevik Sargsyan, Paweł Siemianowski, Krzysztof Stopka, Edward Tryjarski, Stanisław Ulaszek, Mikołaj Walkowicz, and Andrzej A. Zięba.

**Keywords:** Polish Armenians, Armenian studies; source studies